
A magyar ügyvédség modernizációs elkötelezettségéről

Tóth-Matolcsi László*

Tanulmányomban a magyar jogászságról szóló szakirodalomnak azt a közkeletű tézisést állítom vizsgálódásaim fókuszába, mely szerint a magyar ügyvédség a 19. századtól kezdődően a modernizációs törekvések egyik fő társadalmi bázisának számított. Ez az állítás egyaránt előkerül az ügyvédek által írt, illetve a jogászság történetével foglalkozó összefoglaló munkákban is.¹ Korszóné Delacasse Krisztina egyik tanulmányában ennek kapcsán úgy fogalmaz, hogy ami az ügyvédeket illeti, „róluk is elmondhatjuk, hogy *nem kis szerepet vállaltak a haladó eszmék magyar talajba ültetésében.*”² Véleményem szerint ugyanakkor ez az állítás mélyebb vizsgálatra és némi árnyalásra szorul. Nem mindegy ugyanis, hogy a modernizáció politikai, társadalmi, gazdasági reformok szorgalmazását, vagy pusztán szakmai, a jogász hivatásrend belső viszonyainak átalakítását célzó változások igényét jelenti. Másfelől, amikor a modernizációs elkötelezettséget az ügyvédség egészére jellemző sajátosságként fogalmazzuk meg, figyelmen kívül hagyjuk a tény, hogy az ügyvédi hivatásrend a 19. század közepétől igen heterogén társadalmi réteg volt, amely sem a származási háttér, sem az anyagi helyzet, sem a politikai értékrend tekintetében nem volt egységes. Ez pedig azt valószínűsíti, hogy az ügyvédség modernizációhoz való hozzáállása sem lehetett egyöntetű, a tartalma pedig korszakonként változott. Ezért írásomban arra teszek kísérletet, hogy áttekintsem a magyar ügyvédség helyzetét a 18. század végétől a második világháborúig, illetve a rendszerváltás után, elsősorban arra helyezve a hangsúlyt, hogy milyen társadalmi, gazdasági, politikai folyamatok alakították a kar belső rétegződését. Ez

* Egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Közpolitikai és Alkalmazott Szociológiai Tanszék

¹ Lásd: Földvári Béla: *A magyar ügyvédség és a magyar közélet*, Budapest, Rózsavölgyi és Társa, 1920, 11., 20., 57. o.; Korszóné Delacasse Krisztina: *Az ügyvédi kamarák megszületése Magyarországon*, Budapest-Pécs, Dialóg Campus – PTE ÁJK, 2012, 18. o.; Kun László: *A magyar ügyvédség történelme. Politikai s társadalmi tekintetben, a legrégebb időktől maig. Hiteles kútfők s adatok nyomán, párhuzamban a bírósági szervezet fejlődésével*, Budapest, Neuwald Illés Könyvnyomdája, 1887, 8. o.; Navratil Szonja: *A jogász hivatásrendek története Magyarországon (1868/1869-1937)*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014, 31., 83. o.; Zlinszky János: *Az ügyvédség kialakulása Magyarországon és története Fejér megyében*, in: *Fejér Megyei Történelmi Évkönyv*, 8, Székesfehérvár, 1974, 43. o.

² Korszóné Delacasse Krisztina: *Reformügyvédek és ügyvédreformok, Jogtudományi Közöny*, 7-8 (1999) 294. o.

azért fontos, mert az ügyvédség aktuális helyzete meghatározta azt is, hogy milyen típusú modernizáció mellett állt ki a kar. Mindezt a magyar jogászság egészének helyzetét figyelembe véve teszem, hiszen azok a folyamatok, amelyek a jogászság társadalmi helyzetét befolyásolták, igen erőteljesen hatottak az ügyvédségre is. Ebben a vizsgálatban az 1945-től a rendszerváltásig terjedő korszakot csak röviden érintem, mivel ebből az időszakból nem állnak rendelkezésünkre az ügyvédek politikai értékválasztására, attitűdjeire vonatkozó elemzések. Másfelől megpróbálom meghatározni azt, hogy a modernizáció melletti elkötelezettség korszakonként mit jelentett, illetve, hogy az ügyvédség saját magáról kialakított képében, illetve a jogászokról a társadalomban kialakult sztereotípiákban ez mennyiben jelenik meg.

A magyar ügyvédi kar rétegződését, belső viszonyait elsősorban társadalmi szerepe határozta meg, egészen a 18. századtól kezdődően. A jogászai szakmákat ugyanis Magyarországon a hivatalviselő nemesség, majd a 19. századtól kezdődően egyre inkább a birtoktalan közép- és kisnemesi réteg sajátította ki magának. Az ügyvédi pálya is – főleg a 19. század második feléig – elsősorban a nemesi származásúak számára fenntartott pálya volt, és a század második felétől indult el az a folyamat, melynek köszönhetően új társadalmi rétegek jelentek meg az ügyvédek soraiban, ami az ügyvédi kar jelentős létszámnövekedéséhez vezetett (más egyéb tényezők mellett). Ez a számbeli gyarapodás már a 18. század végétől kimutatható, ekkoriban már „törvényszakonként mintegy 30, olykor 50 ügyvédet is képesítettek; az ügyvédi címet viselők száma az országban már ekkor legalább 6000-re ment – ha tényleges ügyvédi gyakorlatot ekkor még csak mintegy 600-an folytattak is” – állapítja meg Vörös Károly.³ A pesti királyi táblán 1790 és 1847 között 12460 ügyvéd tett vizsgát, az 1840-es évek közepén pedig már 4123-an folytattak ügyvédi gyakorlatot.⁴ A taglétszám bővülése az 1870-es évektől indult rohamos emelkedésnek, amiben több tényező is szerepet játszott. Egyfelől 1861-től megszűnt az 1852-ben császári pátenssel életbe léptetett és magyar ügyvédekre is kötelező *Advokaten-Ordnung* hatálya, amelynek szigorúsága ellenére jó néhány olyan eleme is volt, amely segített feszesebbé és átláthatóbbá tenni az ügyvédi gyakorlatot érintő szabályozást.⁵ Másfelől megszületett az ügyvédi rendtartásról szóló 1874. évi XXXIV. törvénycikk, amely több mint hat évtizeden át volt hatályban, és amely Zlinszky János értékelésében „több mint fél évezredes fejlődést zárt le a magyar ügyvédség kialakulásában”.⁶ Míg a megelőző öt évszázad az ügyvédi foglalkozás kialakulásáról, majd Mária Terézia uralkodásától kezdve az ügyvédség szakmai követelményeinek lefektetéséről szólt – hangsúlyozza Zlinszky – addig az utána következő időszakban az ügyvédi karnak mint önkormányzattal rendelkező önálló testületnek a létrehozása kapott hangsúlyt. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy 1875-ben 28 ügyvédi kamara alakult meg igazságügyminiszteri rendelettel.⁷ A kamarák indulásakor 4245 ügyvédet vettek nyilvántartásba (bár

³ Vörös Károly: A modern értelmiség kezdetei Magyarországon, *Válóság*, 10 (1975) 7. o.

⁴ Uo. 7. o.

⁵ Ehhez lásd: Korsós né Delacasse: Az ügyvédi kamarák megszületése Magyarországon 31. o.

⁶ Zlinszky: i.m. 47. o.

⁷ Korsós né Delacasse: Az ügyvédi kamarák megszületése Magyarországon 93. Az ügyvédi

ezeknek jó része nem praktizált a gyakorlatban), és ez a szám 1919-ben már 6782 volt. A létszámbeli növekedés volumenét jól érzékelteti, hogy 1875 és 1910 között 60%-kal emelkedett az ügyvédek száma Magyarországon.⁸ Ez a rohamos növekedés ugyanakkor a magyar társadalom belső szerkezetében végbement – elsősorban politikai és gazdasági jellegű – változások eredménye is. Ahogy Szende Pál megállapítja, „az ügyvédi kar túlszűfoaltsága és ebből folyó nagymérvű proletarizálódása összefügg a magyar társadalmi osztályok gazdasági helyzetében beállott változásokkal és eltolódásokkal” és következménye annak a folyamatnak, melynek eredményeként a „magyar történeti osztály” elvesztette gazdasági és kulturális vezető szerepét.⁹ Másik fontos tényezőként kell megemlítenünk az ügyvédi pálya utánpótlását biztosító társadalmi bázis jelentős megváltozását is, hiszen a 19. század második felétől megnyílt a pálya a zsidóság és a jobbágyi származású jelöltek előtt (az ügyvédi pálya az 1874. évi XXXIV. tc. értelmében szabad volt). Ez a felekezeti-származási háttér átalakulását hozta magával, elsősorban a zsidó származású ügyvédek felülreprezentáltságát eredményezve. Ezt erősítik a felekezeti hovatartozásról készült statisztikák is. 1890-ben 4202 ügyvédből 3284 (78,2%) a keresztény, 918 (21,8%) pedig a zsidó felekezethez tartozónak vallotta magát, míg 1910-ben a 6743 tagot számláló karból 3694 (54,8%) fő volt a keresztény, 3049 (45,2%) pedig az izraelita felekezethez tartozó, de 1930-ban már 49,2% volt a zsidó származású ügyvédek aránya.¹⁰ Az ügyvédi kar jelentős gyarapodása mellett tehát az össznépegségen belüli számarányához (5,1%) viszonyítva is jobban emelkedett a zsidó származású ügyvédek aránya. Ez a tény azért is fontos témánk szempontjából, mert a zsidóság ilyen jelentős számú beáramlása egyfelől hatott az ügyvédi kar belső viszonyainak alakulására (a keresztény-zsidó vegyes házasságok megszaporodása), másfelől – mint majd később látjuk – szorosan összefügg a modernizációhoz való viszonnyal, illetve alakította az ügyvédekkel kapcsolatos előítéleteket is. Az ügyvédekkel szemben megfogalmazódó – jórészt középkori eredetű – előítéletek közé ugyanis antiszemita felhangok is kerültek, hiszen sem a karon belül, sem azon kívül nem nézte mindenki jó szemmel a zsidóság ilyen mértékű „térfoglalását”.¹¹

Az ügyvédi kar szűfoaltságának azonban csak egyik oka volt a zsidó származású jelöltek egyre nagyobb arányban történő beáramlása. E mellett szintén jelentős számban érkeztek a pályára a polgárság, illetve az elszegényedett kis- és középnemesség gyermekei. Ez utóbbiak közül sokan ugyanakkor inkább a remélt politikai-közéleti karrier megalapozásának szándékával lettek ügyvédeké. „Ezért

rendtartásokhoz általában lásd még: Korsósne Delacasse Krisztina: Az ügyvédi rendtartások megszületéséről, in: *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor oktatói pályafutásának 50. jubileumára*, Budapest, Dialóg-Campus Kiadó, 2017. 257-266. o.; Sulyok Tamás: *Az ügyvédi hivatás alkotmányjogi helyzete*, Szeged, Pólay Elemér Alapítvány Iurisperitus Betéti Társasága, 2015, 52-55. o.

⁸ Szende Pál: A magyar ügyvédség válsága, *Huszádik Század*, 13. évf. 25. kötet. 1 (1912) 35. o.

⁹ Uo.

¹⁰ Zinner Tibor: *Megfogyva és megtörve. Évtizedek és tizedelések a jogászvilágban 1918-1962*, Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2005, 32. o.

¹¹ Ez az ellenszenv jól kiérezhető a már hivatkozott Szende Pál soraiból is, aki a zsidó ügyvédekkel kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy „a feudalizmus ismert házi zsidai ezek, akik többnyire igen szépen érvényesülnek, minthogy a társadalmi és gazdasági reakció részére a legbecsesebb szolgálatokat rendszerint zsidó ügyvédek, újságírók és szociológusok szokták tenni.” Szende: i.m. 36. o.

olyanok is, akik politikai karriert akarnak csinálni, az ügyvédi pályán teszik meg előkészületeiket, mert ez a legalkalmasabb előiskola – a *gradus ad Parnassum* – írja Szende.¹² A közéleti karrier mellett ugyanakkor – ahogy erre Bibó István is rámutat – a dzsentri származású fiatalok tömeges beáramlásának oka volt az is, hogy a jogi képzés számukra könnyebben abszolválhatónak tűnt. Ezeknek a hallgatónak a jelentős része nem is fektetett túlzottan nagy energiát egyetemi tanulmányaiba, így jelent meg és terjedt el a 20. század elején a „mezei jogász” kifejezés, amely elsősorban azokat jelölte, akik beiratkoztak ugyan az egyetemre, de az előadásokat nem látogatták. A társadalmi vezető szerepét egyre inkább elveszítő arisztokrácia és az „úri középosztály” gyermekei ugyanis azért választották a jogi pályát, mert kivételes helyzetük megőrzéséhez az államigazgatási pozíciók elfoglalását látták célravezetőnek. (Bár hozzá kell tennünk ehhez, hogy már a 19. század közepén is arra panaszkodnak az ügyvédség helyzetét elemző munkák, hogy az ügyvédi vizsga komolytalan, és maga az ügyvédi hivatás is sokaknak csak a hivatali állásokba való bejutás szükséges kelléke.¹³) Így jelent meg a már fentebb említett „mezei jogászat” és a „kegyelem érettségi” intézménye. „Ezen a két intézményen keresztül mindenki, aki társadalmi adottságai szerint úriember volt, [...] az értelmiségi szerepkörbe és a szakmába való elmélyedés nélkül megszerezte azt a formai kelléket, a diplomát, amivel az úriemberek nagyobb részét tápláló értelmiségi munkakörbe bejuthatott.”¹⁴ Ez a végzett jogászok szakmai-etikai hozzáállására, minőségére is nyilván hatással volt, mert a birtokait vesztett nemesség, melynek tagjai jelentős számban érkeztek a közigazgatási-jogászai pályákra, hozzáállását tekintve is eltért a klasszikus hivatalviselő nemesség képviselőitől. Utóbbiak már a 18. századtól elkülönültek az arisztokrácián belül, és számukra a jogászai végzettség elsősorban a hivatásgyakorlás nélkülözhetetlen feltétele volt. A 19. század második felében azonban megnyílt a pálya az addig kirekesztett társadalmi osztályok előtt is, így kezdett átalakulni a jogászság – és benne az ügyvédség – személyi összetétele, de ez megfelelt a nyugat-európai trendeknek és illeszkedett a magyar társadalom kiegyensúlyozott polgári-demokratikus átalakulásának folyamatába is. Ezt a folyamatot szakította meg a kiegyezés után meginduló dzsentri „térfoglalás” a jogászai pályákon, mert az újonnan érkező nemesi származásúak nagy részét nem a hivatás iránti elkötelezettség motiválta a pályaválasztásnál, hanem a megélhetés (magas államigazgatási pozíciók megszerzésével) és a társadalmi vezető szerep megtartása. Ez negatívan hatott az értelmiségi szerepfelfogás alakulására is, amennyiben a jogászai, ügyvédi szakmák képviselőinek nagy része nem értelmiségiként határozta meg önmagát, hanem az „úri középosztály”, a társadalom vezető elitjének tagjaként. Ez visszafordította azt a folyamatot,

¹² Szende: i.m. 194-195. o.

¹³ Ehhez lásd: Korsós né Delacasse: Az ügyvédi kamarák megszületése Magyarországon 51. o.

¹⁴ Bibó István: Értelmiség és szakszerűség, in: *Bibó István munkái*, 7, Budapest, Argumentum Kiadó – Bibó István Szellemi Műhely, 2012, 283. o. A *kegyelem-érettségi* eredetileg a hadi érettségi jelentette, amely az első világháborúban frontszolgálatot vállalt diákok számára lehetővé tette, hogy fél évvel korábban, könnyített feltételekkel tegyék le az érettségi vizsgáikat. A hadi-érettségi a 20-as években is létezett, azok a hadviselő katonák tehették le, akik a háború miatt kénytelenek voltak megszakítani középiskolai tanulmányaikat.

amelyben a társadalmi-származási háttér kezdte elveszíteni jelentőségét az egyes szakmákba való bejutásnál.

A helyzet az első világháborút követően sem változott érdemben, mert a monarchia felbomlása okozta sokkhatás önvédelemre és megmaradt pozícióinak görcsös védelmezésére indította az egykori uralkodó osztályokat, és annak jogi pályán lévő tagjait (mint majd később látjuk, elsősorban a bírákat). Erdei Ferenc is hasonlózt állapít meg, amikor a két világháború közötti magyar államigazgatási rendszer kapcsán arról ír, hogy a benne dolgozókra nem tekinthetünk szakszerűséget képviselő hivatalnokréteggént, mert belső összetartásuk és működésük alapját nem a hivatás, hanem a származási háttér jelentette. *„Mindenekelőtt változatlanul megtartotta uralkodó szerepét a jogászi képzettség, úgy, mint a magyar államélet korábbi szakaszain. S ez most sem alakult át adminisztratív szakszerűséggé, hanem továbbra is ugyanaz a rendelkező, jogteremtő, felsőséges eljárás mód maradt, ami a nemesi jogászi államvezetésből kifejlődött.”*¹⁵ Azt látjuk tehát, hogy a magyarországi ügyvédség a 19. század közepétől a 20. század közepéig, életkörülményeit, társadalmi helyzetét, rekrutációs bázisát tekintve nem tekinthető homogénnek. A fentebb tárgyalt társadalmi-politikai folyamatok miatt a szakirodalomban elterjedt felosztás szerint két nagyobb rétegre bontható, „feudális” és „merkantil” ügyvédekre.¹⁶ Az előbbieket a hivatalviselő nemesség évszázados hagyományát vitték tovább, többségük ebből a társadalmi osztályból is származott. A merkantil ügyvédek viszont a többnyire elszegényedett kis- és középnemesség, illetve a polgárság köreiből érkeztek. A szakmai érvényesülés és karrier lehetőségét azonban – mint láttuk – igen erőteljesen befolyásolta a származási háttér, hiszen a feudális ügyvédek az uralkodó osztály soráiból érkeztek, ahogy a közigazgatás és az igazságszolgáltatás vezető pozícióiban lévők is. A feudális ügyvédek így jelentős versenyelőnyre tettek szert, hiszen pusztán a társadalmi háttérük miatt eleve kedvezőbb elbírálásra számíthattak, akár az államigazgatási állások betöltésénél, akár a bírósági eljárásokban, hiszen a bírói kar túlnyomó része is – származását tekintve – velük „egyívású” volt. A merkantil ügyvédek ebben a helyzetben csak a kevésbé jól fizető, kisebb presztízsű állások betöltésére pályázhattak eséllyel, vagy tömegesen áramlottak az ügyvédi pályára, abban a reményben, hogy kapcsolataik vagy rátermettségük révén sikeresen tudnak egyéni praxist folytatni. Ez viszont – tekintve a kar egyre jelentősebb mértékű zsúfoltságát – kevésbé kiszámítható életszínvonalat és sokkal keményebb versenyhelyzetet jelentett számukra. Mindez, párosulva a túlzásúfolytságot okozta kiélezett versennyel, egyenes úton vezetett a korrupció elburjánzásához. A Budapesti Ügyvédi Kamara 1906-ik évi jelentésében találkozunk azzal a megállapítással, mely szerint „nincs törvény, mely véget vetne annak a protekciós rendszernek, mellyel a bíróságok a tömeggondnokságokat, ügyvédgondnokságokat zár és egyéb gondnokságokat kiosztogatják. Ugyanez

¹⁵ Erdei Ferenc: A magyar társadalom a két háború között, in: *Magyarország társadalomtörténete* (szerk.: Gyáni Gábor), Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, é.n., 50. o. (Kiemelés tőlem.)

¹⁶ Buday Dezső megfogalmazásában ez az „avoué” és az „avocat” csoportjának elkülönülését jelenti. Ehhez lásd: Buday Dezső: Magyarország honorácior-osztályai, *Budapesti Szemle*, CDLXX (1916) 237. o.

vonatkozik az árvaszékekre is.¹⁷ Szende maga is részletesen kitér hivatkozott írásában az ügyvédi proletariátus nehéz anyagi körülményeire, amit jól érzékeltet, hogy sokan kamarai tagdíjukat is képtelenek voltak fizetni. 1909-ben például 480 ügyvédnek volt kamarai tagdíj- vagy nyugdíjfizetési hátraléka és 300 ügyvéd ellen eljárás is folyt emiatt. A kétségbeejtő anyagi helyzet sok ügyvédet késztetett arra, hogy vagy politikai kapcsolatai vagy előnyös házasság, vagy akár ügyek „gründolása” révén jövedelemhez juthasson. Az egzisztenciális problémák aztán idővel odáig fajultak, hogy a kamarai vitákat is döntően a jövedelmi kérdések kezdték uralni. „Az 1930-as évekre a kamarán belüli diskurzusokban szinte teljesen eltűnt, illetve marginalizálódott a jogállamiság, a közszabadságokért való kiállás narratívája, helyét a munkanélküliség, a túlszaporodás és a válság okozta anyagi ellehetetlenülés vette át.”¹⁸ Mindezt tovább súlyosbította a „feudális” ügyvédek erős összetartása a hivatali állásokért folytatott versenyben, amely a felemelkedés és szakmai előrelépés lehetőségét is jelentősen torzította. Szende példaként említi olyan ügyészi hivatalt, melynek csak egy azon sportklubba tartozó ügyvédek lehettek tagjai, de olyan bíróságot is, amelyben az ügyészi megbízotti állásokat betöltők ugyanazon kaszinó látogatói közül kerültek ki. Ezek a klikkszerűen szerveződő csoportosulások pedig sokszor még az igazságügyi minisztériummal szemben is hatékonyan tudták képviselni és védeni érdekeiket.¹⁹ Az ügyvédi kar megosztottságát azonban nem csak a feudális-merkantil törésvonal alakította, hanem az a tény is, hogy a Horthy-korszak középosztálya (melyhez a jogászok és ügyvédek jelentős része tartozott) legalább három, jól elkülöníthető rétegre tagolódott (az „úri középosztályt” képviselő köztisztviselőkre, a polgári középosztályra és az értelmiségre, mely a felsőfokú diplomával rendelkezőket jelentette).²⁰ Így a jogászság jelentős része is ennek a középosztálynak a különböző rétegeibe tagolódott, ami – ahogy erre már fentebb is utaltunk – jelentős belső konfliktusokat generált a hivatásrenden belül. Elsősorban az ügyvédek és bírák kerültek ellentétes oldalra, főleg a szakmai-politikai modernizáció szükségességének megítélése kapcsán. Ennek oka szintén az eltérő származási háttérben keresendő, hiszen a magasabb társadalmi osztályhoz tartozó bírák sokszor a hivatalos eljárások keretei között is lekezelően bántak az alacsonyabb társadalmi státusszal bíró ügyvédekkel. De itt kap fontos szerepet a zsidóság számarányának jelentős növekedése is az ügyvédi karon belül. A jogászai pályák ugyanis mindig keresztény „felségterületnek” számítottak. Azzal azonban, hogy a zsidóság jelentős számban kezdett beáramlani az ügyvédség soraiba, létrejött egy olyan törésvonal a jogászságon belül, amely társadalmi, jövedelmi és szakmai elkülönülést eredményezett zsidók és nem zsidók között. A zsidó származású ügyvédek ugyanis, akik eddig ki voltak rekesztve a jogászságból, elkötelezetté váltak a fennálló szakmai és társadalmi viszonyok átalakítását célzó törekvések mellett. Hiszen a magyar társadalomszerkezet a 19. század második

¹⁷ Szende: i.m. 38. o.

¹⁸ Navratil: i.m. 141. o.

¹⁹ Szende: i.m. 40. o.

²⁰ Ehhez részletesebben lásd: Fónai Mihály: *Joghallgatók – honnan jönnek és hová tartanak?*, Debrecen, DELA Könyvkiadó Kft., 2014, 11-14. o.

felében, de még a 20. század elején is őrizte a feudális-arisztokratikus viszonyok maradványait, amilyen például a nagybirtokszerkezet, vagy az arisztokrácia felülreprezentáltsága a politikai életben. A zsidó származású jogászok számára viszont csak akkor nyílhatott lehetőség a felemelkedésre, ha ezeket a számukra alapvetően korlátozást jelentő viszonyokat lebontják. Így válhatott a zsidó származású ügyvédség a jogállamiság értékeinek támogatójává, hiszen éppen ezek az értékek tették számukra lehetővé a szakmai érvényesülést. Ugyanakkor a felekezeti törésvonal szakmai törésvonallá is vált, amennyiben a zsidóság számára továbbra sem volt például elérhető a bírói pálya, amely így exkluzív jogászi hivatás maradt, ahogy erre Navratil Szonja is utal.

„A felekezeti elkülönülés jelentősége a zsidóság modernizációs szerepvállalásának tükrében válik meghatározóvá. Vélhetően ugyanis van összefüggés a hivatás szerepe, identitása, és aközött, hogy a hivatás gyakorlói milyen felekezethez tartoztak. Az ügyvédi kar jogállamiság felé való elkötelezettségére a zsidóság modernizációs szerepvállalása hatással lehetett. A bírói hivatásgyakorlók a zsidóságot a századfordulóra gyakorlatilag kizárták soraikból, a felekezeti összetétel miatt pedig a bírák és az ügyészek kevésbé váltak fogékonyá a jogállamiság, a közszabadságok és a liberalizmus értékei iránt. A bírakkal szemben az ügyvédek viszont [...] a századfordulóra találták meg társadalmi feladatukat, a jogállam és a jogrend őrének szerepében.”²¹

A felekezeti-szakmai elkülönülés problémája különösen az után vált égetővé, hogy a 20. század elejére az ügyvédi szakmán belül komoly válsághelyzetet idézett elő a létszám bővülése. Ilyenformán viszont a zsidó ügyvédek számára nem volt opció a bírói pályára történő előrelépés, ami pedig, gondolták közülük sokan, megoldás lehetett volna a létszám növekedéséből fakadó gondokra is. A kar túlszűfoltóságának problémájára egyébként több megoldási javaslat is született. Így például többször előkerült az az indítvány, hogy juttassák több munkalehetőséghez az ügyvédi kar tagjait, főleg azért, hogy eltiltják a községi jegyzőket a közfeladataik melletti magánpraxis folytatásának lehetőségétől. A tevékenységi kör javasolt szűkítése a jegyzőknél nem lett volna elvetélt ötlet, tekintve, hogy az általuk bonyolított magánjellegű megbízások igen tetemes részét tették ki az ügyfélforgalomnak ebben az időszakban. Egy másik javaslat „*numerus clausus*” irányzott volna elő az ügyvédi kamara vonatkozásában, mondván, korlátozni kell a kamarába bejutó ügyvédek számát. Ez az elképzelés – bár rendszeresen előkerült az 1890-es évektől egészen a második világháborúig – soha nem tudott jelentős támogatást szerezni magának az ügyvédségen belül. Ellenzői szerint ugyanis hiába korlátozzák a kamarai taglétszámot, miközben a jogi egyetemek „*előzönlését*” semmi nem nehezíti, ráadásul a kamarából kirekesztettekkel szemben nem tisztességes eljárás. A harmadik javaslatcsomag a jogi képzés színvonalának emelésén, az óralátogatási kötelezettség szigorú betartatásán és a vizsgák nehezítésén keresztül tartotta volna elképzelhetőnek az egyetemekre bejutó hallgatók számának szűkítését. Ez a

²¹ Navratil: i.m. 47. o.

javaslat, ahogy a „*numerus clausus*” is, azért volt problémás, mert csak hosszú távú megoldást jelentett volna – ha egyáltalán – a kar égető problémáira.²²

A származási háttér, a társadalmi helyzet, a felekezeti elkülönülés tehát olyan törésvonalakat hozott létre a magyar ügyvédség sorain belül, ami érdemben befolyásolta a modernizációhoz, a társadalmi-politikai reformokhoz való hozzáállást is. Ebben – Navratil értékelése szerint – a századforduló jelentette a törésvonalat, mert innentől kezdve „a bírói és ügyészi kar, illetve az ügyvédi kar modernizációhoz való viszonya és attitűdje kettéágazott. [...] A felekezeti összetétel, illetve a zsidóság kirekesztettsége bizonyosan közrejátszott abban, hogy a bírák sokkal inkább számítottak úrnak, mint az ügyvédek.”²³ A két jogász hivatás közötti feszült viszony negatívan hatott a szolidaritásra is, ami elsősorban a kamarai autonómia megőrzésének kérdéskörében mutatkozott meg, illetve abban is, hogy míg az ügyvédek elkötelezetten kiálltak a bírói függetlenség mellett, addig a bírói kar sohasem támogatta egységesen az ügyvédi kar szakmai törekvéseit.²⁴ A folyamatok tehát abba az irányba mutattak, hogy a jogász pályák exkluzivitásának oldódása és a társadalmi rétegek közötti mobilitás megindulása, amely 19. században jelentős lendületet kapott, visszajára kezdett fordulni. Így a jogász szakmákon belül ismét a feudális-arisztokratikus társadalomszervezés mintái és gyakorlata váltak dominánssá. A magát hátrányos megkülönböztetés áldozatának érző ügyvédség így a modernizáció, a kiváltságos szerepét élvező bírói kar pedig a fennálló rend konzerválásának képviselőjévé vált. A társadalmi-politikai folyamatok mellett erősítette a két hivatás szembenállását a generációs különbség is, hiszen a 20. század elején a bírói kar jelentős előregedését láthatjuk, 1910 és 1930 között 20%-kal nőtt a 40-59 éves korosztály aránya, és már 1930-ban a kar háromnegyede 40 évesnél idősebb volt.²⁵ „Önmagában a jogász hivatás inkább a modernizációs szerepvállalás felé mozdította volna el a bírakat is, de erre végül a 20. században nem került sor – állapítja meg Navratil.”²⁶

A Rákosi-rendszer kiépülésével az ügyvédi kar helyzetében is jelentős változás állt be, mivel a jogászság a kommunista időszakban speciális helyzetbe került. Tekintve, hogy tagjai eleve felülreprezentáltak voltak a Horthy-korszak államigazgatási és igazságszolgáltatási rendszerében (szakmájuk jellege miatt), így mind a Rákosi- mind a Kádár nevével fémjelzett politikai-társadalmi rendben nem kívánatos társadalmi réteggé váltak. Erre vezethetők vissza azok a törekvések, amelyek a jogászság társadalmi háttérének, összetételének radikális és viszonylag gyors megváltoztatását célozták. Ezek a változások már az 50-es évek elején elindultak, jó példa erre a Bírói és Államügyészi Akadémia létrehozása 1949-ben, melybe elsősorban munkás- és parasztszármazású fiatalokat vettek fel, akik pár éves gyorstalpaló tanfolyam elvégzése után ügyészi és bírói állásokba kerülhettek.²⁷ Az ilyen törekvések sem voltak azonban képesek alapvetően

²² Az említett javaslatok kapcsán kialakult kamarai vitákhoz jó támpontot adhatnak a Jogtudományi Közöny 42. évf. 40. (1907. október 4.) és 66. évf. 17. (1931. szeptember 1.) számainak cikkei.

²³ Navratil: i.m. 83. o.

²⁴ Navratil: i.m. 73. o.

²⁵ Navratil: i.m. 41. o.

²⁶ Navratil: i.m. 67. o.

²⁷ Lásd az akadémia létrehozásáról szóló 4181/1949. (VIII. 6.) Korm. r. szövegét.

megváltoztatni a jogászság túlnyomórészt középosztályi összetételét, ami a rendszerváltás utáni időszakban is meghatározó maradt. Különösen is igaz mindez az ügyvédi kar vonatkozásában, ahogy Utasi Ágnes is rámutat:

„az elmúlt évtizedekben az ügyvédek rétege, más diplomás középosztályi rétegekhez viszonyítva, jobban meg tudta őrizni autonómiáját. Teljes mértékben rendelkeznek a korábbi kutatások nyomán feltárt középosztályi attribútumokkal: munka-autonómiájuk magas színvonalú; a népességi átlagnál magasabb a javadalmazásuk; az átlagosnál magasabb gazdasági-fogyasztási autonómiával élhetnek; hivatásukhoz az átlagosnál jelentősen magasabb műveltség, iskolázottság szükséges; kurrens szellemi munkát végeznek, s mindezek hatására a társadalmi munkaerőpiacon piacképesek. A középosztályi rétegek között az egyik legmagasabb presztízzsel rendelkező hivatásrend az ügyvédeké.”²⁸

Ugyanezt erősítik a megismételt felmérés eredményei is. „A szülők foglalkozási és iskolázottsági adatai azonban másfél évtized távlatában is származási státusz, s így a reprodukció középosztályi dominanciáját jelzi. A származási státusz-kör középosztályi állandóságából is az alacsonyabb státusz-rétegekből származók ügyvéddé válásának szűk esélyére következtethetünk.”²⁹ A származási háttér sajátosságai viszont kihat(hat)nak a politikai értékválasztásra is, ami éppen a modernizációhoz való hozzáállás kapcsán fontos. Ebben a vonatkozásban pedig azt láthatjuk, hogy az ügyvédség többségének politikai értékészlete alapján véve a 2010-es évek közepén is a 19. század végi, 20. század eleji helyzet sajátosságait mutatja. Ahogy akkor, úgy ma is elsősorban a jogállamiság és a liberális értékek mellett köteleződik el az ügyvédek többsége.³⁰

Külön érdekes vonatkozása a kérdésnek, hogy az ügyvédek modernizációs és jogállami elköteleződését hangsúlyozó kép mennyire jelenik meg az ügyvédek saját magáról kialakított önképében, és mennyiben tükrözik ezt vissza a jogászok és ügyvédek társadalmi megítéléséről készült sztereotípa-kutatások eredményei. Azt látjuk, hogy a disszonancia ebben a vonatkozásban meglehetősen nagy, hiszen, amíg az ügyvédség önképének igen fontos eleme ez a fajta progresszív társadalmi szerep, addig a társadalomban róluk kialakított képben ez szinte egyáltalán nem jelenik meg. Az ügyvédség saját magáról kialakított önképéről meglehetősen érzékletes megfogalmazásokra bukkanhatunk, elsősorban ügyvédek által jegyzett munkákban. Mindegyikben közös a társadalmi-politikai reformokért folytatott közéleti harcokban első sorban küzdő ügyvéd figurája. Ahogy például Kun László fogalmaz: „Magyarországon nem Gutenberg, hanem a jurátusok teremtettek közvéleményt, hogy az első ősi alkotmány mintájára szabad Magyarországot s jogegyenlőségben dicséretes demokrátiát hozzanak létre...”³¹ De érdemes idéznünk Pap Józsefnek, a Budapesti Ügyvédi Kamara két világháború között működött elnökének gondolatait is, aki azt emeli ki a reformkor nagy ügyvéd-politikusai

²⁸ Utasi Ágnes: *Az ügyvédek hivatásrendje*, Budapest, Új Mandátum Kiadó, 1999, 15. o.

²⁹ Utasi Ágnes (szerk.): *Ügyvédek a gyorsuló időben* (1998-2015), Szeged, Belvedere, 2016, 31. o.

³⁰ Utasi: *Ügyvédek a gyorsuló időben* 183. o.

³¹ Kun: i.m. 8. o.

(Deák, Kossuth, Kölcsey) kapcsán, hogy ők is a magyar ügyvédnek azt az eszményképét testesítették meg, aki a jog és igazság érvényre juttatásának igényét a társadalmi reformok képviselőjével kapcsolta össze. Földvári egyébként I. Ferenc uralkodásához köti az ügyvédség kollektív politikai öntudatra ébredését. „A magyar ügyvédség ekkor ismerte fel hivatásának igazi nagyságát és fenségét, ekkor alakult ki a magyar ügyvédi karban azon meggyőződés, hogy az ügyvédség éppoly alkotmányos tényezője kell, hogy legyen a nemzetnek, minő a független bíróság.”³² Ez a fajta önkép, amely több, a 19. század végén, 20. század elején született írásban is felbukkan, úgy tűnik, alátámasztja az ügyvédek progresszivitás iránti elkötelezettségét hangoztató tézist. Hozzá kell tennünk ugyanakkor, hogy ezek az írások sokszor nem mentesek az aktuálpolitikai megfontolásoktól sem, ezért értékelésükkor érdemes némileg óvatosnak lennünk. Ha csak Földvári említett írására gondolunk, eléggé egyértelmű áthallásokat találunk benne, amelyeket régmúlt történelmi eseményekkel kapcsolatban ír, de írásának keletkezési ideje és hangvétele árulkodó abban a tekintetben, hogy valójában saját korának szánja őket. Földvári esetében például eléggé egyértelműnek tűnik, hogy ebben az 1920-ban íródott munkában a Tanácsköztársaság jogászellenes hangulatkeltése után próbálta „tisztázni” a magyar ügyvédséget azok alól a vádak alól, amelyeket vele szemben a kommunista politikusok felhoztak. (Mondván, hogy a jogászság mindig a konzervatív, feudális-arisztokratikus viszonyok fenntartója, a társadalmi reformok kerékkötője volt.) A legérzékletesebben ezt a Martinovics-per kapcsán leírt sorai mutatják:

„Van-e aki ezek után kétségbe vonhatja vagy tagadhatja, hogy a magyar ügyvédség az emberi jogok elismertetése és kivívása körül nem áldozott többet, nagyobbat és kiválóbbakat úgy is mint védő és úgy is mint vádlott, mint ez ország bármely néposztálya, vagy foglalkozási ága. [...] Napjainkban az ügyvédséget úgy állította az erőszak tobzódásának politikája a közvélemény elé, mint egy elnyomó osztály szolgai segédszervét. Bizonyítsanak e sorok, cáfoljanak és döntsék meg a gonoszság és tudatlanság szándékos és rosszhiszemű ferdítéseit és vádjait.”³³

Ha azt vizsgáljuk, hogy az ügyvédek önképében igen nagy szerepet játszó progresszív attitűd mennyiben jelenik meg a jogászokról a társadalomban kialakult sztereotípiákban, azt látjuk, hogy szinte alig vagy egyáltalán nem. Persze az ügyvédekkel kapcsolatos attitűdök és sztereotípiák többsége régre nyúlik vissza és ezek túlnyomórészt igen negatív fényben tüntetik fel a hivatás képviselőit. Ebben a vonatkozásban fontos kiemelnünk az 1486. évi 69. törvénycikket, amely szerint „szokása az ügyvédeknek, hogy nyereségvágyból mentül több személynek az ügyeit elvállalják és azok védelmében meglehetősen hanyagul járnak el”, ezért a törvény értelmében egy ügyvéd 14 személynél többnek az ügyét nem viheti egy időben (2.§). Szintén lényeges az 1567. évi 27. törvénycikk, amely a „patvarkodási eskü” letételét tette kötelezővé az ügyvédek számára. Ebben kötelezték magukat arra, hogy igaztalan ügyet el nem vállalnak, nem játszanak össze az ellenféllel,

³² Földvári: i.m. 64. o.

³³ Földvári: i.m. 57. o.

illetve működésük során az ország törvényeit és szokásait tiszteletben tartják.³⁴ Az ügyvédekkel kapcsolatos negatív megítélés Werbőczy *Hármaskönyvében* is visszaköszön, aki kárhóztatja az ügyvédek peres ügyekben tanúsított magatartását.³⁵ De az 1900-as évek elején Nagy Dezső, az ügyvédi kamara tagja is felhívja a figyelmet az ügyvédekkel kapcsolatos lesújtó közvélekedésre. „Kevesen vannak, akik a társaságban büszkén vallják be hivatásukat. Az ügyvéd egyénenként kezére jár az ügyvédi hivatásról táplált balfelfogásnak: amit a kamarai és országos gyűlésen építünk, a másik órában saját kezünkkel romboljuk le.”³⁶ Hogy a helyzet szűk évszázaddal később sem változott, jól mutatják az 1990-es években készült sztereotípiakutatások, melyek reprezentatívnak nem tekinthetők ugyan, a kisméretű minta miatt, de jól érzékeltetik az ügyvédekkel kapcsolatos közvélekedés természetét.³⁷ Az egyik legalaposabb ilyen kutatás Arató Kingáé, akinek felmérésében az ügyvédek kapcsán említett három leggyakoribb tulajdonság például a „rámenős”, a „pénzéhes/anyagias” és a „jó beszédkészségű” volt. De nagyon hasonló a helyzet annál a kérdésnél is, ahol arra kérdezett rá a kérdőív, hogy a válaszadó megítélése szerint milyen tényezők motiválják leginkább az ügyvédek, itt ugyanis a „pénz”, az „anyagiak”, és a „siker, karrier” válaszokat adták leggyakrabban. Mindez azt mutatja, hogy a jogászok modernizációs elkötelezettsége nem igazán hatott a társadalomban és nem alakította pozitívan a megítélésüket sem, aminek több oka is van. Egyfelől a jogászság képviselőiben (így az ügyvédekben is) a magyar társadalom szélesebb rétegei évszázadokig a felsőbb osztályok, a „hatalom” képviselőit látták.³⁸ Ez, ahogy fentebb látható, nem is volt teljesen alaptalan, hiszen a szakma képviselői sokszor nem értelmiségi, szolgáltató szerepként, hanem hatalmi pozícióként tekintettek helyzetükre. Másfelől, bár az ügyvédek által szorgalmazott modernizációs törekvésekben jelen volt a társadalmi változások iránti igény, a hangsúly a kiegyezést követően fokozatosan átvevődött a szakmai-testületi jellegű modernizációra. Az ügyvédek többségének ugyanis a fennálló viszonyok megváltoztatása nem volt érdeke, mert ezzel megszerzett társadalmi státuszát veszélyeztette volna. Így az ügyvédek által szorgalmazott szakmai modernizáció nem találkozott a társadalom szélesebb rétegeinek igényeivel, akik elsősorban a feudális maradványokat őrző társadalmi-gazdasági szerkezet átalakításában lettek volna érdekeltek. Ezt az is nehezítette, hogy az ügyvédségen belül mutatkozó erős szolidaritás nem terjedt (és ma sem terjed) ki a társadalom hátrányos helyzetű rétegeire. „Az ügyvédek szolidaritáshálózatai a kapcsolati homofiliájuk miatt elsősorban a hasonlóan magasabb státuszúakból álló informális kapcsolati köreikre terjed ki...”³⁹ Bár ezzel kapcsolatban meg kell említenünk azt a tényt, hogy az ügyvédség elesettek iránti szolidaritásának is voltak szép példái, jól illusztrálja ezt a Zlinszky János már hivatkozott írásában

³⁴ Ehhez részletesen lásd: Zlinszky: i.m. 26-34. o.

³⁵ Lásd HK. II. 83. 6-9 §.

³⁶ Nagy Dezső: Az ügyvédi tekintély, *Jogtudományi Közlöny*, 40 (1907) 326. o.

³⁷ Lásd Arató Kinga: Sztereotípiák a jogászokról, *Belügyi Szemle*, 9 (2000) 57-78. o.; Török Helga – Badó Attila: Ügyvédkép a Csongrád megyei gazdasági vezetők körében, *Bírák Lapja*, 1-2 (1997) 104-111. o.

³⁸ A marxista terminológia keretei között ugyan, de erre utal Zlinszky is. Lásd: Zlinszky: i.m. 55.

³⁹ Utasi: i.m. 182. o.

szereplő eset, ami szerint a XVIII. század végén hat pesti ügyvéd azzal a kéréssel fordult a nádorhoz, hogy rászorulóik részére ingyenes jogi segítséget nyújtó társaságot alapíthassanak. A javaslat azonban nem elismerést, hanem a hatóságok gyanúját váltotta ki, az államügyész ugyanis nyomozást indított annak kiderítésére, nem egy jakobinus társaság szervezése történik-e titokban. Így aztán a kezdeményezők – elébe menve az esetleges súlyosabb következményeknek – végül elálltak kérelmüktől.⁴⁰ A szolidaritás érzése azonban az ügyvédi karon belül sem volt ismeretlen. Dacára ugyanis a zsidóság ügyvédi karon belüli jelentős számaránybeli növekedésének, a jogfosztások és korlátozások formájában már az 1930-as évektől jelentkező „hivatalos” antiszemitizmus sem volt képes a zsidó és nem zsidó jogászok között meglévő – elsősorban szakmai alapú – szolidaritást megtörni vagy kikezdeni.⁴¹ Ezen a ponton érdemes ugyanakkor kitérnünk arra a kérdésre, hogy mi is a tartalma pontosan annak a modernizációs elkötelezettségnek, amely az ügyvédi karra jellemző sajátosságként fogalmazódik meg. Ebben némi hangsúlyeltolódást figyelhetünk meg a 19. század közepétől a 20. század közepéig eltelt száz évben. A 19. században ugyanis a korszak kiemelkedő ügyvéd-politikusai a társadalmi-közjogi természetű modernizáció mellett kötelezték el magukat, amennyiben a feudális viszonyok részbeni felszámolását, a polgári társadalomszerkezet kialakítását és a Magyar Királyság Ausztriával szembeni függetlenségét állították a középpontba. A kiegyezést megelőző és közvetlenül követő időszakban a modernizáció még inkább a közjogi viták kontextusában nyert értelmet, amennyiben a monarchia két államalkotó nemzete közötti viszony vált az elsőszámú rendezendő kérdéssé. A 20. század első felében ehhez képest – bár az ügyvédek számára változatlanul fontosak maradtak a liberális-jogállami értékek – a modernizációs törekvések középpontjába a szakmai modernizáció, az elkülönülő jogász szakmák viszonyainak átalakítása került. Főként az ügyvédi „túltermelés” és a gazdasági válság miatt előállt jövedelmi problémák orvoslására, az ügyvédi kamara függetlenségének biztosítására, illetve a bírói pálya elérhetővé tételére irányuló követelések vonatkozásában. Így ebben az időszakban a társadalmi reformok képviselője háttérbe szorult, aminek nem csak az lehetett az oka, hogy az ügyvédi kar jelentős részét érintő munkanélküliség és nehéz anyagi helyzet miatt az ügyvédségen belül folyó diskurzusok a jövedelmi kérdésekre és a munkalehetőségek igazságos elosztására fókuszálnak. Hanem az is, hogy a 19. század végétől beáramló, zömében az úri középosztályból érkező ügyvédek nem annyira a fennálló politikai és társadalmi viszonyok megváltoztatásában, mint inkább megőrzésében voltak érdekelték. Hiszen társadalmi vezető szerepük megőrzésének garanciáját éppen a fennálló viszonyok konzerválása jelentette. Ez a legtisztábban az ügyvédek és bírák közötti érdekkonfliktusban mutatkozott meg. De ugyanezt láthattuk a jogászság egészén belül is, miután az államigazgatás és közigazgatás vezető pozíciói az „uralkodó osztály” tagjainak voltak fenntartva. A rendszerváltás időszakát követően úgy tűnik, hogy az ügyvédek modernizációs elkötelezettsége annyiban maradt meg, hogy többségük – ahogy a 19. század

⁴⁰ Zlinszky: i.m. 44. o.

⁴¹ Ehhez lásd: Kovács M. Mária: Ügyvédek az árral szemben. Antiszemitizmus és liberális ellenállás a Horthy-korszakban, *Medvetánc*, 2-3 (1985)

végén – a liberális-jogállami értékek mellett kötelezi el magát. E mellett Utasi Ágnes kutatásaiból az is látszik, hogy az ügyvédi kar – főleg a fiatalabbak – támogatják a gazdasági viszonyok modernizációját is, alapvetően azért, mert szakmájukat vállalkozóként végzik, és a piacgazdasági viszonyok számukra kedvező jövedelmi és karrierlehetőségeket kínálnak.
